

УДК 316.334.23-047.27:17.018.22:356.15](477.41)“20”

DOI <https://doi.org/10.15407/nte2023.03.026>

БАЛУШОК ВАСИЛЬ

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу «Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1362-8270>

BALUSHOK VASYL

a Ph.D. in History, a senior research fellow of the *Ukrainian Ethnological Centre* Department of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1362-8270>

Бібліографічний опис:

Балушок, В. (2023) Сучасне підприємництво та волонтерська діяльність у контексті російської воєнної експансії (за матеріалами Фастівщини). *Народна творчість та етнологія*, 3 (399), 26–34.

Balushok, V. (2023) Modern Entrepreneurship and Volunteer Activity in the Context of Russian Military Expansion (Based on Fastivshchyna Materials). *Folk Art and Ethnology*, 3 (399), 26–34.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

СУЧАСНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ ЕКСПАНСІЇ (за матеріалами Фастівщини)

Анотація / Abstract

Стаття присвячена аналізу характерної для української ідентичності риси – підприємливості та ініціативності, яка в умовах російсько-української війни стала базою волонтерського руху. Матеріали зібрано методом *включеного спостереження* у Фастові та його сільській околиці. *Методологічною основою* служить неоеволюціоністське положення про людську культуру як засіб адаптації. Означена риса української ідентичності зазнала руйнівного впливу в радянські часи. Проте в умовах відновленої незалежності, паралельно з пробудженням українського патріотизму, відбулося відродження ініціативності й підприємливості у формі малого бізнесу. Після застою та національної невизначеності 1990-х, зумовлених радянською спадщиною, виникли сотні малих і середніх підприємств, що базуються на приватній ініціативі. При цьому спостерігається кореляція між пробудженням етнонаціональної ідентичності й патріотичним оформленням малого бізнесу. У Фастові це проявилось в мовній українізації, патріотичних та питомо українських за змістом назвах фірм і рекламних написів тощо. В умовах війни малий бізнес став базою потужного волонтерського руху, який забезпечує тил Збройних сил України, а також допомогу постраждалим від воєнної агресії. І це закономірно, адже волонтерство потребує ініціативності. Виникають десятки формальних і неформальних волонтерських

організацій, де всі небайдужі працюють на спільну справу перемоги. Велику волонтерську роботу провадять церкви різних конфесій. Волонтери заготовляють і доставляють продукти для воїнів ЗСУ, виготовляють маскувальні сітки, а також інші необхідні речі – шкарпетки, розвантажувальні жилети тощо. Вони також доставляють речі, засоби гігієни, допомагають з відбудовою зруйнованого житла, організують виїзд людям, що цього потребують, надають допомогу вимушеним мігрантам із розселенням тощо.

Ключові слова: ідентичність, патріотизм, підприємництво, ініціатива, волонтерство.

The article is devoted to analyses of a characteristic feature of Ukrainian identity – enterprise and initiative, which became the basis for volunteering under circumstances of russian-Ukrainian war. The materials have been collected using method of *participant observation* in Fastiv and its rural surroundings. *The methodological basis* is the neo-evolutionary concept of human culture as a way of adaptation. This feature of the Ukrainian identity suffered destructive influence during Soviet times. However, in the conditions of the restored independence revival of initiative and enterprise had occurred in a form of small business, in parallel with the awakening of Ukrainian patriotism. After stagnation and national ambiguity of the 1990s caused by the Soviet heritage, hundreds of small and medium-sized enterprises based on private initiative appeared. At the same time, there is a correlation between awakening of ethno-national identity and patriotic design of small business. In Fastiv, it manifested itself in language Ukrainization, patriotic and specifically Ukrainian company names and advertising inscriptions, etc. During the war, small business became the basis of a powerful volunteer movement that provides support for the rear of the Armed Forces of Ukraine and assistance to victims of military aggression. It is natural because volunteering needs initiative. Dozens of formal and informal volunteer organizations have emerged, where all those who care work for the common cause of victory. Churches of various confessions are engaged in a lot of volunteer activity. Volunteers store and deliver food for the Ukrainian Armed Forces, produce camouflage and other necessary items, such as socks, bulletproof vests, etc. They also deliver clothes and means of hygiene, help in the reconstruction of destroyed habitation, organize departure of people in need, provide assistance to forced migrants with resettlement, etc.

Keywords: identity, patriotism, business, initiative, volunteering.

Українська громадянська нація, як майже всі європейські модерні нації, виникла на базі певного, у даному разі українського, етносу. Внесок різних етнічних спільнот і груп у модерне націєтворення в Україні є різним, і етнічні українці, як найчисленніша спільнота, що винесла головний тягар цього процесу, відіграли провідну роль. Тому власне етнічна площина сучасного українського етнонаціонального життя, поєднана з етнокультурною площиною, є важливим предметом вивчення. Крім того, у випадку з українцями етнічна самосвідомість / ідентичність завжди відіграла в житті спільноти достатньо вагомую роль. Причому для деяких періодів української історії таку роль етнічної ідентичності, яка звичайно виявляється ситуативно [15, р. 291–293], буває важко переоцінити.

Умови воєнного сьогодення надзвичайно актуалізували українську етнічну ідентичність, яка для етнічних українців фактично злилася з національною. Нині це один із важливих чинників, що надзвичайно потужно зорганізував український народ на спротив

збройній агресії, а також ліг в основу сучасного громадського руху, спрямованого на всебічну підтримку збройних сил та на допомогу постраждалим від агресії. Українська ідентичність, активізуючи стійкість спільноти, виступила дієвим механізмом адаптації до надзвичайно несприятливих обставин воєнного часу.

У фокусі нашої уваги перебуває порівняно невелика громада Фастова (районного міста) з навколишніми населеними пунктами. Будучи її мешканцем, спробую проаналізувати інформацію, отриману шляхом *включеного спостереження*. Цей, фактично польовий, матеріал, доповнений фактами з *писемних джерел та Інтернету*, аналізується згідно із загальними *методологічними настановами* праць неоеволюціоністів (Маршала Салінса та ін.), присвячених адаптивному значенню відповідних механізмів культури в умовах, що змінюються [16]. А ще – це також дослідження повсякдення на мікроантропологічному рівні. Історіографічні, методологічні та джерелознавчі аспекти історії повсякдення на українському матеріалі

висвітлені в публікаціях Віктора Горобця [9]. Сьогодні маємо також перші дослідження колег-етнологів, присвячені нинішнім подіям [6; 12].

Важливою особливістю українського народу, що виробилася під впливом історичних обставин упродовж століть, є дивовижна *здатність до самоорганізації*, на що звертав увагу ще Орест Левицький [5]. Ця особливість української ментальності, теж здавна, поєднується з іншою її особливістю – *демократичністю*. І це не випадково, адже українці та їхні слов'янські предки здавна мешкали на цивілізаційному Великому Кордоні Європи й Азії, де сила державних інституцій діяла набагато слабше, ніж у центрі, а іноді взагалі була номінальною. Демократичність українців вироблялася теж століттями, сягаючи вічового устрою Давньої Русі, через сеймову демократію Речі Посполитої, до козацьких порядків Запорозької Січі [11].

Ще однією рисою українців ментального рівня є *підприємливість та ініціативність*, яка теж має витоки щонайменше в козацьких часах. Адже козаки, як, до речі, і дрібна шляхта, – як особисто вільні господарі, не були в минулому сковані феодальною залежністю. Їхня поведінка впливала й на селянство та міщан. Усі разом ці верстви успішно колонізували Дике поле, і ця колонізація, на відміну від росіян, завжди мала народний характер. У пореформений час (у кінці XIX – на початку XX ст.) вони отримали багато можливостей для виявлення підприємливості, що повідомляли очевидці [17].

У радянські часи під пресом одержавлення підприємливість українців зазнала руйнівного удару. Проте, починаючи приблизно з 2000 року, колишні традиції вільних підприємців стали в Україні відроджуватися, і після 2010 року підприємницька ініціатива стала проявляти себе дедалі сильніше. Це яскраво можна побачити у Фастові, де сьогодні майже всі перші поверхи багатоповерхівок, особливо в центрі, зайняті різноманітними підприємствами малого бізнесу, найбільше сфери обслуговування. І саме

ця, на сьогодні буквально велетенська, маса малого й середнього бізнесу, разом з українським патріотизмом пробудженої ідентичності, потужно проявила себе в дні нинішньої війни в самоорганізованому русі волонтерів. Адже для того, щоб організуватися, потрібна ініціативність, а для її реалізації необхідні приміщення, транспортні засоби, вільні кошти.

Нині малий і середній бізнес Фастова – це численні невеликі фірми, переважно з надання різних послуг, магазини й заклади харчування. Достатньо перерахувати хоча б назви закладів: «Автозапчастини», «Зооветсервіс», «Фітнесцентр», «Сантехмаркет “У Валери”», «Скарбничка розваг», «Страхування», «Салон дверей», «М'ясна точка “СупПродукти”», «Мінімаркет “Шанс”», «Майстерня ремонту одягу “Наталія”», «Салон краси “Марафет”», «Все для рибалки та відпочинку», «Грумінг студія», «Ательє “Модіст”», «Товари широкого попиту “Скринька”», «Грядка, лопатка: все для дачі, саду та городу», «Наша курочка: м'ясо птиці в асортименті» тощо. Їхні яскраві, закличні вивіски та рекламні оголошення приваблюють оригінальністю й дотепністю: «Економте з нами!» чи «Спробуйте смачну каву ТУТ», або ж потішною мордочкою песика на студії грумінгу, а ще справжніми котами, які мешкають у магазині культтоварів «Кома».

Працює в цих фірмах здебільшого по кілька родичів та близьких знайомих. Наприклад, фірма з виробництва намогильних пам'ятників двох братів Петровських. Або організований колишнім агрономом-хіміком Петром Кулішем з товаришами садово-домогосподарчий центр «Кульбаба», з магазином і двором, де продаються саджанці та інструменти, а також надаються консультації всім, хто їх потребує. Викладач Київського будівельного університету Валерій Рутковський заснував фірму, яка настільки якісно монтує та обслуговує комп'ютери, що перетворився фактично на монополіста в місті, і має клієнтів навіть у Києві. Широко надають послуги висококваліфіковані сантехніки, що

освоїли найпередовіші технології й техніку; з ними співпрацюють майстри з обслуговування котлів індивідуального опалення, яке панує на Фастівщині; працюють фірми з утеплення будинків, а також ті, що ставлять броньовані двері, євровікна, різні типи євробалконів; товариства, які встановлюють та обслуговують кондиціонери, тощо. Працює багато дрібних ремонтних підприємств різних профілів. На відміну від жеківських працівників радянських часів, які не славилися якістю послуг, ці майстри з дрібних сучасних фірм у переважній більшості відзначаються високою кваліфікованістю та якістю робіт. Для цих майстрів характерні комунікабельність, вміння задовольнити потреби клієнтів, надати корисні консультації, підказати найоптимальніші варіанти рішень. Усе, як правило, за помірну плату, оскільки підприємці зацікавлені в рекламі власної роботи. Адаже в малому місті зазвичай усі про всіх усе знають.

Спочатку діяльність згаданих фірм та закладів малого й середнього бізнесу у Фастові практично не виявляла свого ставлення до етнонаціональної ідентичності. Багато з них мали російськомовні назви, продавці та персонал нерідко розмовляли російською. З метою розважання відвідувачів, навіть у День незалежності, з магнітофонів лунали записи російської попси та виконавців скандально відомого «шансону». Наслідуючи непатріотичних політиків, яких лише номінально можна було назвати «українськими», більшість малих підприємців у кращому разі виявляли щонайбільше як помірковане українофільство. Наприклад, у подружжя колишніх учителів-істориків Погребняків, які на початку 1990-х років брали активну участь в українському русі, а потім організували магазин «Кобзарик», їхня українська ідентичність на практиці виявлялася хіба що в україномовних підписах під товарами.

Ця ситуація не була дивною, зважаючи на десятиліття обробки людей радянською пропагандою та «багатовекторність» полі-

тичного курсу політиків 1990-х. Тоді справжня патріотична робота в більшості загальноосвітніх шкіл підмінювалася запрошенням радянських ветеранів «Великої вітчизняної війни» на 9 Травня виступати перед учнями, тобто фактично пропагандою все тієї-таки радянщини. Навіть героїчна антирадянська діяльність молодих фастівчан, членів осередку ОУН у роки Другої світової війни, довго засуджувалася багатьма фастівчанами й жителями району. І це попри те, що герої, які вижили, пройшовши сталінські табори, наприклад брат і сестра Косовські – Володимир та Ольга, не лише дали велику активну патріотичну діяльність, але й покарані були радянським режимом фактично за те, що боролися проти гітлерівців і допомагали людям рятуватися від вивезення на роботи до Рейху. А Володимир Іванович ще й створив у с. Веприк Музей Кирила Стеценка і найкращий у СРСР медпункт [3].

І все-таки потрібен був час, щоб у свідомості фастівчан прокинулося активне українське самоусвідомлення. Негативно впливало розміщення у (в цілому україномовному) Фастові військової частини, належності найбільшого місцевого підприємства – Південно-Західної залізниці до союзного відомства, добре фінансованих престижних шкіл з російською мовою викладання, а також близькість зросійщеного Києва. Ці чинники значною мірою залишалися дієвими практично до кінця 1990-х. Утім, ситуація поступово змінювалася. З відновленням незалежності позиції української мови поступово почали зміцнюватися. У школах з російською мовою викладання (ЗОШ № 2 та № 9) поступово змінився мовний режим: з'явилися україномовні класи, натомість кількість російськомовних класів зменшувалася. І ось уже близько двадцяти років у Фастові навчання ведеться лише українською. Через обирання дітьми від змішаних шлюбів після 1991 року української національності, кількість представників інших етнічностей у Фастові дуже зменшилася. Особливо це стосується польської етніч-

ності, до якої традиційно на Правобережжі зараховували нащадків шляхти (включно з українською), а також російської меншини, штучно підтримуваної за допомогою політики сприяння всьому російському [1]. Останнім часом Фастів перебуває повністю в загальноукраїнському річизні масового обиравання його мешканцями української ідентичності. Часто трапляється ситуація, коли батьки розмовляють російською мовою, а діти – українською (під кінець радянської ери було навпаки). Наприклад, як з гордістю розповідає моя сусідка Євгенія Ватаніна ¹, її внучка першокласниця, намагається розмовляти літературною українською мовою і виправляє дорослих, спеціально читає вірші і співає пісні українською, адже її батьки, бабусі й дідусі розмовляють вдома переважно російською.

Слід зауважити, що з початком російсько-української війни, а особливо з моменту широкомасштабного вторгнення, на вулицях Фастова зникли назви закладів малого бізнесу, а також рекламні тексти російською мовою, тепер вони всуціль україномовні. Війна дуже згуртувала фастівську громаду і підняла український патріотизм на небувалий раніше рівень. Дуже впливають на людей похорони воїнів. Їх хоронять з усіма почестями на «Інтернаціональному» кладовищі, званому серед фастівчан як «польське». У час похорону водії по всьому місту тиснуть на клаксони.

У виявленні патріотизму ініціатива йде в переважній більшості знизу, у чому можна переконатися, просто спостерігаючи за довколишнім життям. Футболки, худі, сумки, кульки з патріотичними написами та українською національною символікою в пересічних перехожих можна побачити на кожному кроці. У дворі багатопверхівки, де я мешкаю, на високих бетонних щитах напроти вікон ще 2015 року з'явилися великі зображення синьо-жовтого національного прапора з гербом у центрі, а поряд – такий самий великий прапор Євросоюзу. У приватному секторі довелося бачити розфар-

бовані в кольори національного прапора ворота, а внизу підпис: «З нами Бог, ЗСУ і Джонсон» (Борис Джонсон саме активно підтримав Україну в її боротьбі). На зачиненому магазині продавчиня залишила табличку: «Пішла вбивати орків, незабаром буду». На кнопці світлофора біля пам'ятника Тарасові Шевченку напис: «Натисни і запусти ракету на рашу». В ютубі трапилася карта Євразії, де на місці росії розміщений великий напис – «Фастів».

Яскравим місцевим проявом українськості стали акції створення на бетонних стінах деяких великих підприємств патріотичних муралів усіма охочими, хоча особливо ініціативно виявилася молодь. Такий мурал був створений улітку 2022 року на початку вулиці Шевченка, напроти греко-католицької церкви св. Дмитрія. Там можна споглядати зображення та написи: «Андрей Шептицький – етнарх українського народу»; поряд з портретом Тараса Шевченка: «Огонь запеклих не пече»; слова Василя Симоненка «Народ мій є! / Народ мій завжди буде / Ніхто не перекареслить мій народ»; слова Степана Бандери: «Як один Бог на небі, так одна Україна на землі»; вислів Євгена Коновальця: «У вогні перетворюється залізо у сталь, у боротьбі перетворюється народ у націю» тощо. А дещо пізніше на 100-метровій бетонній огорожі елеватора Молодіжна рада Фастова до Дня міста (святкується у вересні) активізувала молодь, залучивши матерів загиблих воїнів, створити величезний мурал «Україна 24/7 – у серці кожного» [4].

Настали значні зміни і в конфесійному житті міста. У 2022 році нарешті найвідоміша місцева православна церква – Покровська («Церква Семена Палаія») перейшла до ПЦУ із УПЦ МП. Новий настоятель Станіслав Радчук поєднує службу в храмі з обов'язками військового капелана, а з розгортанням російської агресії активно включився у волонтерський рух [10].

Нині, після Революції гідності та в умовах війни, існує міжконфесійне об'єднання

релігійних громад вірян більшості конфесій (окрім УПЦ МП); усі вони підтримують суверенітет України. Тому інші релігійні громади міста та району теж групуються навколо своїх храмів, розгортаючи волонтерську діяльність. Так, громада Греко-католицької церкви Св. Димитрія організувала парафіян для виготовлення сухих пайків, борщових наборів, заморожених пельменів та інших продуктів для ЗСУ, допомагає переселенцям і постраждалим від війни продуктами, речами, засобами гігієни та всім необхідним [2]. Церква євангельських християн-баптистів «Воскресіння» у Фастові теж провадить волонтерську діяльність та обладнала бомбосховище для навколишніх людей і дітей із Центру позашкільної роботи. Громада цієї церкви в с. Малополовецьке організувала допомогу продуктами й засобами гігієни переміщеним особам та всім, хто її потребує.

Особливо відзначається у волонтерській діяльності Центр св. Мартіна при римо-католицькому Костелі Воздвиження св. Хреста. Ось, для прикладу, результати його діяльності за перші пів року 2022 року: до Польщі евакуйовано 1710 осіб; на півночі Київщини після вторгнення відновлено 150 будинків, встановлено 20 модульних будинків; усім потребуючим роздано 74 060 кг одягу; передано постраждалим і хворим 11 000 одиниць медпрепаратів; для ЗСУ привезено 5 автомобілів. Силами 110 волонтерів здійснено 232 місії [14]. Після підриву окупантами дамби на Каховському водосховищі соціальна кухня Центру в Херсоні щодня готує обіди для постраждалих, а волонтери доставляють їх на лівий берег катерами та човнами, попри небезпеку обстрілів. Першого дня трагедії волонтери Центру св. Мартіна приготували 50 місць для евакуйованих із затоплених місцевостей на прохання Офісу Уповноваженого Верховної Ради у справах людини. Лише за перший тиждень із Центру надіслали 570 адресних посилок в Одесу херсонцям, що врятувалися від затоплення. Постійно ведеться робота

з допомогою у звільнених Херсоні, Ізюмі, селах Харківщини. Від початку повномасштабної війни волонтери Центру, спільно з кав'ярнею San Angelo, випікають хліб для військових. На початок березня 2023 року було випечено 48 864 буханці, що потрапили до багатьох куточків України, яких торкнулася війна. Крім того, Центр св. Мартіна надає гуманітарну підтримку парамедичними засобами Фастівській лікарні інтенсивного лікування. Наприкінці 2022 року Центр у колишній Залізничній лікарні облаштував Соціальний прихисток для літніх людей, який є вже третім Домом опіки для нужденних у Фастові [13].

Крім цих, пов'язаних з різними конфесіями волонтерських центрів, з ініціативи жителів у місті та районі виникло багато інших. Чи не першим таким волонтерським громадським утворенням став створений директоркою «Рекламно-інформаційного агентства «Поліфаст»», депутаткою Київської обласної Тетяною Самойленко Благодійний фонд «Волонтерський центр», що діє в приміщенні підприємства. Через соціальні мережі Т. Самойленко поширила інформацію про бомбосховище в приміщенні «Поліфасту», потім у цьому ж підвалі з однодумцями стали робити «коктейлі Молотова», хоча фонд іще не був зареєстрований. А далі там же стали готувати їжу для територіальної оборони. Хто мав транспорт, стали розвозити продукти по блокпостах. Тетяна, як депутатка, привозила гуманітарну допомогу. Коли з'явилися переселенці, організація зареєструвалася й стала роздавати їм привезені речі та продукти. Почали з необхідного для матерів із малими дітьми – засобів гігієни і дитячого харчування. Нині волонтери беруть участь у відбудові зруйнованих сіл. А в «Поліфасті» розміщується штаб, Тетяна часто навіть ночує там ².

Організаторкою іншої великої і надзвичайно активної волонтерської організації стала Юліана Тетенькіна, депутатка Фастівської райради від Мотовилівського куца (с. Мотовилівка, Велика Мотовилівка,

Мотовилівська Слобідка, Борова, Оленівка, Тарасенки). Ще 2015 року вона з чоловіком Олегом створила громадську організацію «Ініціативна молодь Мотовилівських сіл», яка зайнялася розвитком футболу та відродженням культурно-історичної спадщини Київщини. Одним із великих проєктів, реалізованих спільно з польськими активістами, стало відновлення склепу-усипальниці відомого етнографа і краєзнавця Едварда Руліковського та його родини. І ось у перші дні вторгнення від мирних справ довелось відмовитися. Так виник волонтерський рух «Незламні». Почали з того, що возили допомогу сусідам у Васильків, які постраждали від повітряних ударів. Нерідко потрапляли під обстріли. З приєднанням нових людей розширили сферу допомоги. Плели «кікімори» й маскувальні сітки. У щойно збудованій амбулаторії обладнали військовий шпиталь. Спочатку люди несли сюди все, що було вдома. А потім «Незламні», як громадська організація, отримали допомогу від різних фондів ліками, шовним матеріалом тощо. Фельдшерці амбулаторії укомплектували штат добровольцями-лікарями.

Тепер волонтерська організація нараховує понад сто учасників, приєднуються нові люди. На початку воєнних дій, як пригадає Юліана, до неї зверталися жінки щодо заспокійливих, а вона запропонувала їм зайняти себе участю у волонтерстві. Утворилися самоорганізовані групи: одні печуть, інші готують напівфабрикати, ще інші плетуть сітки, роблять снекові сухпайки, малюють патріотичні малюнки з етнонаціональною символікою для захисників. Збором коштів не займаються, а потреби перекривають лишками того, що мають. Скажімо, якщо є зайва курятина, то її обмінюють на молочні продукти чи засоби гігієни. Після звільнення Київщини відкрився новий напрям діяльності: «Незламні» їздять до Бородянки розбирати завали. Попутно роздають мешканцям гуманітарну допомогу та корм для тварин [8].

Діють і дещо менші громадські волонтерські організації. Так, молодий голова одного з ОСББ, де багато мешканців, Семен Березюк (син сотника Козачої сотні Майдану) у приміщенні МАУП створив волонтерську групу з виготовлення маскувальних сіток для фронту. Тепер вони провадять збір будматеріалів та інструментів для відновлювальних робіт у зоні підтоплення в Херсонській і Миколаївській областях. У загальноосвітніх школах групи батьків плетуть для воїнів ЗСУ шкарпетки, «кікімори», маскувальні сітки тощо. Волонтери привезли із зони затоплення водами Каховського водосховища групу котів-безхатків, яких роздавали жителям Фастова та сусідніх сіл [7].

Усі ці та інші громадські організації волонтерів, збираючи навколо себе небайдужих, роблять дуже важливу роботу, спрямовану на забезпечення тилу ЗСУ в умовах війни за незалежність. Зважаючи на те, що така волонтерська діяльність ведеться повсюдно по країні, не помилимося у твердженні, що масштаби її величезні. Базою цієї діяльності є малий і середній бізнес, що в рамках одвічної приватної ініціативи українців відродився в країні після знищення його більшовиками, разом з підприємливістю народу, в радянські часи. Відроджені підприємливість та ініціативність українців, які нині набрали форму найширшого волонтерства, слугують потужним механізмом громадської адаптації української спільноти до жорстоких умов війни. Цей механізм, нехай іноді у дещо інших формах, століттями дозволяв українцям з успіхом проходити крізь важкі перипетії фронтального існування та розбудовувати свою країну на цивілізаційному Кордоні Європи й Азії. Він нерозривно пов'язаний з їхньою етнічною ідентичністю, будучи важливим етнокультурним маркером. Адже всі, хто до нього причетний, так чи інакше усвідомлює себе частиною загальноукраїнської справи побудови нової, незалежної України, модерної української нації та захисту її від загарбників.

Примітки

¹ Повідомила Ватаніна Євгенія Борисівна, 1955 р. н., м. Фастів Київської обл.

² Повідомила Цедзінська Ярослава Василівна, 1982 р. н., м. Фастів Київської обл.

Джерела та література

1. Балусок В. Динаміка етнічного складу містечкового населення ХХ – початку ХХІ ст. (на матеріалах Фастова). *Народна творчість та етнографія*. 2010. № 4. С. 31–39.
2. Волонтерські організації: де у Фастові можна отримати гуманітарну допомогу. URL : <https://fastivnews.city/articles/221030/volonterski-i-religijni-organizacii-de-u-fastovi-mozhna-otrimati-gumanitarnu-dopomogu> (дата звернення 25.06.2023).
3. Косовський В., Кравець-Кравченко А., Чередниченко Є. Тризуб: поезії / упоряд. : В. Шевченко, В. Косовський. Київ : Факт, 1998. 156 с.
4. Кулеба О. Мурал у Фастові. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=KXZZi6VDwFY> (дата звернення 22.10.2022).
5. Левицкий О. Очерки народной жизни в Малороссии во второй половине XVII в. *Киевская старина*. 1901. № 1. С. 3–12.
6. Литвинчук Н. Сільськогосподарські практики в малих містах Північно-Східної України. *Народна творчість та етнологія*. 2022. № 2. С. 105–118. DOI : <https://doi.org/10.15407/nte2022.02.105>.
7. Олійник О. Змінюємо плани, реагуємо на виклики, готуємося до оборони. *Перемога*. 2022. № 11. 21 квітня. С. 3.
8. Олійник О. Незламні. Це не лише про військових, а й про волонтерський рух, який щоденно підтверджує свою назву. *Перемога*. 2022. № 11. 21 квітня. С. 3.
9. Повсякдення ранньомодерної України. Історичні студії : у 2 т. Т. 2 : Світ речей і повсякденних уявлень / [відп. ред. В. Горобець]. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2013. 357 с.
10. Ракова О. Як відроджується Покровська церква у Фастові – розповідь новий настоятель. URL : <https://fastivnews.city/articles/254674/yak-vidrodzhuetsya-pokrovska-cerkva-u-fastovi-rozproviv-novij-nastoyatel> (дата звернення 25.06.2023).
11. Старченко Н. Українські світи Речі Посполитої. Історії про історію. Київ : Laurus, 2021. 616 с.
12. Таран О. Громадянські практики вшанування загиблих – нові форми міської комеморації в умовах російсько-української війни. *Народна творчість та етнологія*. 2023. № 1. С. 36–47. DOI : <https://doi.org/10.15407/nte2023.01.036>.
13. Просимо нас підтримати! З молитвою о. Михайло ОР. URL : <https://sanmartin.center/3-10-cheruvnya-2023/>.
14. Шпакович Ю. Тисячі врятованих доль та 200 днів титанічної допомоги: як костел Фастова наближає перемогу. URL : <https://fastivnews.city/articles/237119/200-dniv-titanichnoi-dopomogi-ta-tisyachi-vryatovanih-dol> (дата звернення 03.11.2022).
15. The Routledge Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology. Second Edition, A. Barnard & J. Spencer Eds. London & New York, Routledge. 2011.
16. Sahlins M. D. Evolution: specific and general. *Theory in Anthropology: A Sourcebook* / R. A. Manners, D. Kaplan Editors. New Brunswick & London, 2009. P. 229–241.
17. Schultze-Gävernitz G. von. Volkswirtschaftliche Studien aus Russland: Originalausgabe von 1899. Leipzig : Reprint Publishing, 2015. 650 s.

References

1. BALUSHOK, Vasyl. Dynamics of Ethnic Composition of Small Town Population in the 20th – Early 21st Centuries (Based on Fastiv's Materials). *Folk Art and Ethnography*, 2010, 4, 31–39 [in Ukrainian].
2. RAKOVA, Olena. *Volunteer Organizations: where in Fastiv You Can Get Humanitarian Aid*. June 25, 2022 [online]. Available from: <http://ukr.net/news/del> (viewed June 25, 2023) [in Ukrainian].
3. KOSOVSKYI, Volodymyr, Andrii KRAVETS-KRAVCHENKO, Yevhen CHEREDNYCHENKO. *Trident: Poetry*. Compiled by Vitalii SHEVCHENKO and Volodymyr KOSOVSKYI. Kyiv: Fact, 1998, 156 pp. [in Ukrainian].

4. KULEBA, Oleksii. A Mural in Fastiv. *Oleksii Kuleba | Kyiv Oblast Military Administration: A YouTube Channel*. September 4, 2022 [online]. Available from: <https://www.youtube.com/watch?v=KXZZi6VDwFY> (viewed October 22, 2022) [in Ukrainian].
5. LEVITSKIY, Orest. Essays on Folk Life in Lesser Russia in the Second Half of the 17th Century. *The Kyivan Past: A Monthly Historical Magazine*, 1901, no. 1 (January), section 1, pp. 3–12 [in Russian].
6. LYTVYNCHUK, Nataliia. Agricultural Practices in Small Towns of North-Eastern Ukraine. *Folk Art and Ethnology*, 2022, 2, 105–118 [in Ukrainian]. DOI : <https://doi.org/10.15407/nte2022.02.105>.
7. OLIINYK, O. Changing Plans, Responding to Challenges, Preparing for Defense. *Victory*, 2022, 11 (April 21), 3 [in Ukrainian].
8. OLIINYK, O. The Resilient, This Is What They Say Not Only about the Military, But Also about the volunteer movement, which Daily Confirms Its Name. *Victory*, 2022, 11 (April 21), 3 [in Ukrainian].
9. HOROBETS, Viktor, editor-in-charge. *Everyday Life of Early Modern Ukraine: Historical Studies in Two Volumes*. Kyiv: Institute of History of Ukraine, NASU, 2013, vol. 2: *The World of Objects and Everyday Ideas*, 357 pp. [in Ukrainian].
10. RAKOVA, Olena. *The New Senior Priest Told How the Intercession Church in Fastiv Is Being Revived*. December 13, 2022 [online]. Available from: <https://fastivnews.city/articles/254674/yak-vidrozdzhuyetsya-pokrovska-cerkva-u-fastiv-rozpoviv-novij-nastoyatel> (viewed June 25, 2023) [in Ukrainian].
11. STARCHENKO, Natalia. *Ukrainian Dimensions of the Rzeczpospolita. Stories about History*. Kyiv: Laurus, 2021, 616 pp. [in Ukrainian].
12. TARAN, Olena. Civic Practices to Honour the Dead - New Forms of Urban Commemoration in the Conditions of Russian-Ukrainian War. *Folk Art and Ethnology*, 2023, 1 (397), 36–47 [in Ukrainian]. DOI : <https://doi.org/10.15407/nte2023.01.036>.
13. Fr. Michał (Romaniv), OP. *Please Support Us! With Prayer, Fr. Michał, OP*. June 3–6, 2023 [online]. Available from: <https://sanmartin.center/3-10-cherwnya-2023/> [in Ukrainian].
14. SHPAKOVYCH, Yuliia. *Thousands of Saved Lives and 200 Days of Titanic Help: How the Fastiv Cathedral Church Brings Victory Closer*. September 16, 2022 [online]. Available from: <https://fastivnews.city/articles/237119/200-dniv-titanichnoi-dopomogi-ta-tisyachi-vryatovanih-dol> (viewed November 3, 2022) [in Ukrainian].
15. BARNARD, Alan, Jonathan SPENCER (eds.). *The Routledge Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. Second Edition. London & New York: Routledge, 2011, 888 pp. [in English].
16. SAHLINS, Marshall Dadid. Evolution: Specific and General. *Theory in Anthropology: A Sourcebook*. Edited by Robert Alan MANNERS and David KAPLAN. New Brunswick & London, 2009, pp. 229–241 [in English].
17. SCHULTZE-GÄVERNITZ, Gerhart, von. *Political Economic Studies from Russia: An Original Edition of 1899*. Leipzig: Reprint Publishing, 2015, 650 pp. [in German].

Надійшла / Received 04.07.2023

Рекомендована до друку / Recommended for publishing 12.09.2023